

Bogdan W. Matysiak

Historiozbawczy charakter izraelskich świąt pielgrzymkowych

Studia Warmińskie 4142, 193-204

2004/2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

HISTORIOZBAWCZY CHARAKTER IZRAELSKICH ŚWIĄT PIELGRZYMKOWYCH

Treść: — I. Święto Przaśników. 1. Pochodzenie święta. 2. Istota święta. 3. Święto Przaśników a Pascha. — II. Święto Paschy. 1. Nazwa i jej znaczenie. 2. Pochodzenie święta. — III. Święto Tygodni. 1. Charakter święta. — IV. Święto Namiotów. 1. Nazwa święta. 2. Pochodzenie święta i jego charakter. — Zakończenie. — Zusammenfassung

Izrael jako lud Boży był świadom swych grzechów przed Bogiem oraz ich skutków. Niemniej jednak życie jego nie było pozbawione radosnych chwil, które także pochodziły od Boga. Chodzi tu o przebaczenie i odsunięcie kary oraz okazywanie Jego miłości. Izrael zatem miał wszelkie powody, by cieszyć się z tego i okazywać Bogu wdzięczność, a znajdowało to swój wyraz w świętach.

Treścią ich nie było tylko bezrefleksyjne doznanie radości, lecz nadanie jej wymiaru dziękczynienia za czyny, których dokonał i dokonuje Bóg na rzecz swego ludu. Z drugiej zaś strony obchodzenie świąt nacechowane było nadzieją, która ożywiana była w przypominaniu dawnych czynów zbawczych JHWH, co wyrażało się zwłaszcza podczas obchodu uroczystości błagalnych¹.

Stary Testament nie przedstawia żadnej teorii na temat jakiegokolwiek święta. Niemniej jednak na podstawie tekstów z Pwt 16 można stwierdzić, że autorzy biblijni stawiali pytania o to, co ma się dziać podczas święta, jednakże na fundamencie tego, co JHWH uczynił dla Izraela. Teologia zaś kapłańska określa święta Izraela jako *hag l'JHWH* („święto dla JHWH”) i chodzi tu tylko o trzy wielkie święta pielgrzymkowe: Święto Przaśników, Święto Tygodni i Święto Namiotów. Do tego katalogu należy dołączyć także Święto Paschy².

Najstarsze wzmianki o tych świętach znajdują się w Wj 23,14–17; 34,18,22; Kpł 23; Lb 28–29 i Pwt 16,1–17. Cechą charakterystyczną tych „kalendarzy świątecznych” jest to, że należą do najstarszych warstw literackich danej księgi. Wyznaczały one roczny rytm całemu Izraelowi, który przypominał i uprzytamniał sobie zbawcze czyny JHWH, w wyniku których powstał Jego lud i które umożliwiały podstawę istnienia Izraela określając jednocześnie jego życie. Pierwotnie były to święta rolnicze, lecz z biegiem czasu zostały połączone ze zbawczymi wydarzeniami zakotwiczonymi w historii Izraela zdobywając nowy aspekt historiozbawczy.

¹ J. Schreiner, *Teologia Starego Testamentu*, Warszawa 1999, s. 333 n.

² Tamże, s. 335.

I. ŚWIĘTO PRZAŚNIKÓW

Jest ono wymieniane zawsze na pierwszym miejscu w kalendarzu starożytnego Izraela (Wj 23,15; 34,18); w języku hebrajskim nosi nazwę *hag ha-mmaccôt*. Nazwa pochodzi od niekwaszonych chlebów, które należało spożywać podczas święta i tylko takie były dozwolone. Jak wiele rzeczowników hebrajskich tak i termin *maccôt* pochodzi od rdzenia czasownikowego; w tym przypadku: *mch*³. W toku badań nad językiem hebrajskim próbowano różnie wyjaśnić to słowo, przypisując mu rozmaite znaczenie. Najbardziej jednak przekonującym jest wywiedzenie go z greckiego słowa *μαζα* o znaczeniu „ciasto z mąki jęczmiennej, chleb jęczmienny”. Ciekawe jest to, że tym razem to Semici zapożyczyli słowo od Greków⁴. Hebrajski czasownik oznacza natomiast „wycisnąć”. Rzeczownik zaś *maccah*, występujący 53 razy w Starym Testamencie i oznacza niekwaszony chleb, macę.

1. Pochodzenie święta

Święto Przaśników poprzedzało Święto Żniw, a więc przypadało na początek zbierania pierwszych snopów zbóż, w „miesiącu kłosów” — *'abib* (marzec/kwiecień). Celowo podana tu nazwa kananejska miesiąca sugeruje, że święto swymi początkami sięga kananejskiej tradycji. Szybko jednak nabrało izraelskiego charakteru. Spożywanie zaś niekwaszonych chlebów podczas święta pierwotnie wzięło się stąd, że zboże w miesiącu *'abib* jest jeszcze na wpół dojrzałe i nadaje się do jedzenia tylko lekko prażone. Nadto na początku nowych żniw ofiarowano pierwotnie bóstwu chleb upieczony bez udziału zboża ze starego zbioru jako podziękowanie za nowe plony. Jako typowe święto żniwne, które zależało od dojrzewającego zboża, początkowo nie miało jednego stałego terminu, stąd Pwt 16,9 powiada, że należało je rozpoczynać, *gdy zacznie sierp żąć zboże*⁵.

W księgach Starego Testamentu znajduje się mało informacji o Święcie Przaśników i dlatego trudno jest dziś zrekonstruować jego charakter oraz historię. Kilka razy zostało wymienione jako samodzielne święto⁶. Najstarsze przekazy o święcie, znajdujące się w Wj 23,14–17 i 34,18–24, łączą je ze Świętem Tygodni oraz Świętem Zbiorów. Święto Przaśników zawsze związane było z cyklem tygodniowym, trwało bowiem od jednego szabatu do drugiego (Wj 12,15 n.; Pwt 16,8):

*Sześć dni będziesz jadł przaśniki, a w siódmym dniu
jest uroczyste zgromadzenie ku czci Pana, Boga twego:
żadnej pracy nie będziesz wykonywał.*

Ów siedmiodniowy rytm święta związany jest niewątpliwie z cyklem stworzonego dzieła Boga, kiedy JHWH sześć dni „pracował”, w siódmym zaś dniu

³ W Starym Testamencie czasownik spotyka się tylko 7 razy w formie *qal* i *nifal*.

⁴ TWAT IV, kol. 1075.

⁵ NBL 4, kol. 666 n.

⁶ Wj 12,15–20; 13,3–10; 34,18; 23,15; Kpl 23,6–8; Lb 28,17–25; Pwt 16,16; 2 Krn 8,13.

odpoczął po całej swej pracy, którą wykonał stwarzając (Rdz 2,3). Istnieje przy tym przypuszczenie, że wyznaczenie rozpoczęcia świątecznego tygodnia na *następny dzień po szabacie* (zob. Kpł 23,11), tzn. na pierwszy dzień tygodnia, nie jest pierwotne. Niemniej jednak ściśle ustalenie siedmiodniowego Święta Przaśników dokładnie pokrywa się z tygodniem jako odcinkiem czasu. W późniejszym okresie przestano jednak łączyć święto z tygodniem i znaleziono kompromis: w praktyce całkowicie kierowano się zależną od pełni księżyca datą 14. dnia miesiąca *nisan* łączoną z Paschą. Tym samym wyeliminowano związek Święta Przaśników z rozpoczęciem pierwszych zniw.

2. Istota święta

Przyniesienie pierwszego snopa (lub pęku kłosów) z nowych zbiorów do kapłana i złożenie go w ofierze Bogu posiada głęboką wymowę teologiczną. Na czoło wysuwa się zwłaszcza aspekt religijno-historyczny, który wskazuje przede wszystkim na podziękowanie Bogu za urodzajność kraju. Należy się przy tym przyjrzeć najbliższemu środowisku Izraela, które niewątpliwie w jakiś sposób na niego oddziaływało. Chodzi tu o Kanaan, gdzie bóstwami „odpowiedzialnymi” za żyzność i płodność byli Baal i Aszera. Według wierzeń ludności tubylczej od nich zależała ilość opadów deszczu wiosną, by po martwej ziemi ponownie ziemia pokryła się świeżą zielenią⁷.

Relacja natomiast Boga Izraela do ziemi, w której przebywał, była inna. Mimo że JHWH nie jest bogiem płodności, Jemu należało podziękować za plody ziemi. To, że Izrael może w ogóle mieszkać na swej ziemi i cieszyć się z plonów, zawdzięcza tylko i wyłącznie swemu Bogu. On pełni nad nią suwerenną władzę, a Izrael powinien to respektować. Zamieszkały przez Izraela kraj został niejako wzięty z własności Boga i przekazany na zawsze Jego ludowi. Obie zaś rzeczywistości (kraj i lud) są Jego własnością, którymi zawiaduje według swego planu⁸.

Wynika zatem z tego, że Izrael nie jest właścicielem kraju, w którym mieszka i żaden z członków ludu nie może uważać się choćby w części za pana ziemi. Jeśli posiada jakiś jej skrawek, to otrzymał go tylko w zarząd; dźwiga jednak przy tym odpowiedzialność za nią. Ta odpowiedzialność nie wyczerpuje się w tym, żeby składać Bogu odpowiednie ofiary z plonów kraju, lecz rozciąga się także na relacje społeczne. Mówią o tym postanowienia o zbiorach, gdzie ważna jest uwaga o zbieraniu plonów z pól raz w roku szabatowym (Kpł 19,9 n.; 25; Pwt 24,19–22). Dotyczą one troski o ubogich, obcych, wdowy i sieroty⁹.

Ważnym zatem aspektem Święta Przaśników był jego wymiar społeczny, gdzie cały Izrael mógł wspólnie je obchodzić. Głównym zaś akcentem uroczystości była radość i wdzięczność, kiedy pierwszy raz w roku można było się cieszyć darami ziemi. Złożenie zaś snopa z pierwszego zbioru było zewnętrznym wyrazem dziękczynienia wobec JHWH za tak wspaniałe dary. Podczas spożywania pierwo-

⁷ O cechach i zadaniach Baala i Aszery zob. NBL 2, kol. 184–186.223.

⁸ O relacji JHWH do ziemi Kanaan zob. J. Schreiner, jw., s. 75–82.

⁹ I. Müllner, P. Dschulnig, Jüdische und christliche Feste, Würzburg 2002, s. 34 n.

cin sięgano pamięcią także i wstecz, kiedy Izrael nie posiadał jeszcze swej ziemi, a znajdował się dopiero w drodze ku niej. Tak zatem darowanie ziemi i wcześniejsze uwolnienie z egipskiej niewoli stały się główną treścią Święta Przaśników; Izrael będąc ocalonym mógł żyć dzięki darowi JHWH. Pamięć o Exodusie i połączenie go z dziękczynieniem za plony ziemi prawdopodobnie pojawiła się zaraz po tym, jak zaczął formować się lud JHWH. Święto Przaśników zatem jako pierwsze otrzymało historyczne wyjaśnienie¹⁰.

Innym ważnym aspektem Święta Przaśników była pamięć o wędrówce spod Synaju do obiecanej przez Boga ziemi przy świadomości, do kogo ziemia, w której teraz się znajdują, należy. W tym sensie to święto jest odpowiedzią religii jahwistycznej na osiadły tryb życia. Z biegiem czasu na pierwszy plan zaczęło się wysuwać całe zdarzenie Exodusu, co uwidoczniło się zwłaszcza wtedy, gdy Święto Przaśników stało się świętem „dla JHWH”. Ciekawe jest przy tym, że w czasie obchodu święta nie wspomina się samej wędrówki przez pustynię, choć nie ulega wątpliwości, że spożywano wówczas niekwaszone chleby, ponieważ nie było zbyt wiele czasu na wyrośnięcie ciasta, z którego można byłoby upiec chleb. Przaśne natomiast chleby wskazują na pośpiech podczas ucieczki z Egiptu (zob. Wj 12,33 n.), a tym samym na szybkie i skuteczne działanie Boga. Tak zatem Święto Przaśników z biegiem czasu stopiło się z historiozawczą aktualizacją Exodusu i wskazuje na izraelską specyfikę¹¹.

3. Święto Przaśników a Pascha

W Izraelu Święto Przaśników otrzymało miano *hag*, czyli święta pielgrzymkowego¹². Oznaczało to także, że musiało być celebrowane w najważniejszym sanktuarium Izraela, czyli tam, gdzie aktualnie znajdowała się Arka Przymierza. W przeciwieństwie do okresu nomadycznego Izraelici z czasów osiadłych nie mieli żadnych trudności rozciągnąć święto na kilka dni. Stwierdzić to można już na podstawie najstarszych izraelskich kalendarzy świątecznych, gdzie święto złączone zostało z cyklem tygodniowym; trwało zatem siedem dni (zob. Wj 34,18a; por. 23,15a)¹³.

Przejęcie Święta Przaśników przez przechodzących na tryb osiadły Izraelitów nie spowodowało, że jednocześnie zanikła nomadyczna Pascha obchodzona w czasie wędrówki przez pustynię. Była ona świętowana jako święto domowe niezależne od oficjalnych sanktuariów. Nie dziwi zatem, że przejście Izraela do kultury agrarnej spowodowało wzrost znaczenia rolniczego Święta Przaśników i jego dominację nad Paschą. Dopiero reforma kultu za króla Jozjasza (641–609 r. przed Chr.) oraz deuteronomistyczne prawodawstwo sprawiły, że Pascha stała się świętem pielgrzymkowym, tak jak już istniejące Święto Przaśników. To dało

¹⁰ J. Schreiner, *iw.*, s. 345.

¹¹ Tamże, s. 346.

¹² Zob. Wj 23,15; 34,18, Kpł 23,6; Pwt 16,16; 2 Krn 8,13; 30, 13,21; 35,17; Ezd 6,22. O znaczeniu terminu *hag* w wymiarze świątecznym zob. TWAT II, kol. 736–744.

¹³ H. Haag, *Das Mazzenfest des Hiskia*, w: FS K. Elliger, *Wort und Geschichte*, Neukirchen 1932, s. 65.

solidną podstawę do stopienia się obu świąt oraz związało silnie ostatnie święto z Paschą. Odtąd jego obchód zależny był od wiosennej pełni księżyca i nie zamykało się już między dwoma szabatami. Mimo połączenia obu świąt nadal odczuwano odrębny charakter każdego z nich¹⁴.

II. ŚWIĘTO PASCHY

Święto Paschy jako główna uroczystość rodzinnej religijności, było środkiem podtrzymującym i zachowującym religijną oraz narodową tożsamość Izraela od jego początków aż do współczesnego judaizmu. Ponieważ obchód święta w gronie rodzinnym był niezależny od politycznych losów narodu oraz związanymi z danym regionem sanktuariami, zwłaszcza ze świątynią w Jerozolimie, zyskało ono, zwłaszcza w czasie wygnania i w diasporze, rangę pierwiastka podtrzymującego tożsamość również na płaszczyźnie ponadrodowej¹⁵. Zyskując w czasach królewskich rangę najważniejszego święta izraelskiego, Pascha nie zawsze mogła się szczycić tak wielkim powszechnym uznaniem. Jako święto ma za sobą długą historię, w której nie zawsze można wyjaśnić wszystkie jej elementy.

1. Nazwa i jej znaczenie

Na określenie omawianego święta Biblia używa słowa *pesach*, które pochodzi od rdzenia *psh*. Po raz pierwszy spotyka się go w opowiadaniu o zapowiedzeniu Paschy przez Mojżesza podczas pobytu Izraela w egipskiej niewoli (Wj 12,13.23.27). Inne teksty, zawierające rdzeń *psh*, to 2 Sm 4,4 z formą *nifal* oznaczającą „okuleć, chromy”, 1 Krl 18,21.26 znaczeniem „kuleć” oraz Iz 31,5 — „oszczędzić”. W sumie rdzeń czasownikowy występuje 7 razy w Biblii hebrajskiej. Przymiotnik *piseah* („kulawy”) spotyka się w TH 14 razy¹⁶. Najczęstszym słowem z grupy jest rzeczownik *pesah*, spotykany 49 razy w tekstach biblijnych¹⁷. 34 razy omawiane słowo jednoznacznie wskazuje na święto Paschy, a 15 razy na zwierzę ofiarne składane podczas tego święta. Cechą charakterystyczną rzeczownika jest jego występowanie zawsze z rodzajnikiem — *ha-ppesah*¹⁸.

Wbrew pozorom znalezienie odpowiedniego znaczenia rzeczownika *pesah* napotyka na wiele trudności. Sprawily one, że egzegeci wysunęli najrozmaitsze próby podania jego „prawidłowego” znaczenia. Jak w innych przypadkach, podob-

¹⁴ R. de Vaux, *Das Alte Testament und seine Lebensordnungen II*, Freiburg – Basel – Wien 1962, s. 350.

¹⁵ NBL 11, kol. 77.

¹⁶ Kpł 21,18; Pwt 15,21; 2 Sm 5,6.8.8; 9,13; 19,27; Hi 29,15; Prz 26,7; Iz 33,23; 35,6; Jr 31,8; Ml 1,8.13.

¹⁷ Wj 12,11.21.27.43.48; Kpł 23,5; 34,25; Lb 9,2.4.5.6.10.12.13.14.14; 28,16; 33,3; Pwt 16,1.2.5.6; Joz 5,10.11; 2 Krl 23,21.22.23; 2 Krm 30,1.2.5.15.17.18; 35,1.1.6.7.8. 9.11.13.16.17.18.18.19; Ezd 6,19.20; Ez 45,21.

¹⁸ H. Haag, *Vom alten zum neuen Pascha. Geschichte und Theologie des Osterfestes*, Stuttgart 1971, s. 20.

nie i w tym, starano się najpierw znaleźć odpowiednik hebrajskiego słowa w słownictwie innych starożytnych języków semickich. Porównywano zatem rzeczownik *pesah* z akkadyjskim *pasahu* („zaprowadzić pokój, zadowolić”). Zestawienie jednak tych dwóch słów nie ma podstaw semantycznych, ponieważ izraelska Pascha nie posiada pokutnego charakteru, na co wskazuje termin akkadyjski. Sięgnięto także do języka egipskiego i wysunięto przypuszczenie, że hebrajskie słowo *pesah* jest transkrypcją słowa egipskiego o znaczeniu „uderzenie”. Izraelska Pascha byłaby więc „uderzeniem” dziesiątej plagi (zob. Wj 11,1.4–7). Odrzucono tę hipotezę, ponieważ trudno sobie wyobrazić, by Izraelici przejęli słowo z języka wrogiemu im narodu, na określenie tak specyficznie izraelskiego zwyczaju religijnego¹⁹.

Kiedy próby wyjaśnienia hebrajskiego rzeczownika *pesah* na podstawie języków pokrewnych i ościennych spełzyły na niczym, starano się wyprowadzić go od rdzenia *psh*, co jest zrozumiałe i bliższe prawdy. Powoływano się przy tym na interpretację Wj 12,13.23.27, gdzie występujący w tych tekstach rdzeń tłumaczy się przez „ominać”. Inne możliwe tłumaczenia *psh* to „przejsć obok, przeskoczyć”²⁰. Inna próba wyjaśnienia znaczenia rzeczownika bazowała na wtórnym, ludowym połączeniu niezależnych pod względem historycznym leksemów. W konsekwencji znaczenie rzeczownika *pesah* wyjaśniano w aspekcie historii języka opierając się na otoczeniu Izraela. Dało to podstawę do stwierdzenia, że słowo *pesah* prócz znaczenia zasadniczego, związanego z czasownikiem *psh*, nabrało nowego aspektu, mianowicie złączonego z kultycznym obchodem nocy paschalnej (zob. Kpł 23,5 — Pascha dla JHWH, Lb 9,2.4 — obchodzić Paschę, Ez 45,21 — święcić Paschę)²¹.

2. Pochodzenie święta

Kiedy zrezygnuje się z etymologicznych podstaw przy wyjaśnianiu pochodzenia Paschy izraelskiej, jawi się ona jako ryt święta pasterskiego obchodzonego wcześniej przed czasami Mojżesza oraz wydarzeniami na Synaju, nie tylko przez plemiona izraelskie, lecz także inne semickie ludy, które obchodziły ją na wiosnę. Była to pora roku, kiedy stada rozmnażały się, co było bardzo trudnym i niebezpiecznym okresem dla ludzi i zwierząt, kiedy należało mieć większe baczenie na trzody z młodymi. Niemniej jednak w podzięcie za nowy przychówek pasterze składali bóstwu pierwociny ze swych trzód, tak jak rolnicy pierwsze plony ze swych pól.

Prawdopodobnie Izraelici obchodzili święto w nocy z 14. na 15. dzień pierwszego miesiąca wiosennego, kiedy przypadała pierwsza pełnia księżyca po przesileniu zimowo-wiosennym. Wiadomo przy tym, jak dużą rolę odgrywał księżyc u Semitów, a zwłaszcza tych, którzy prowadzili nomadyczny tryb życia. Kierowali się oni w swych wędrówkach oraz rytmem swego życia fazami księżyca.

¹⁹ R. de Vaux II, jw., s. 346.

²⁰ Inne możliwe znaczenia oraz terminy pokrewne z pokrewnych języków semickich zob. TWAT VI, kol. 665 n.

²¹ TWAT VI, kol. 667 n.

Wystarczy przy tym wspomnieć dwa żywe ośrodki kultu księżycy w Mezopotamii — Ur i Haran, które jednocześnie związane są z praojcem Izraela — Abrahamem²².

W związku z paschą starożytnych nomadów semickich interesujący jest proces jej złączenia z Paschą Izraela. Mogło dojść do tego procesu ze względu na specyficzny charakter religii Izraela, która, w przeciwieństwie do innych religii starożytnego Bliskiego Wschodu, jest „historyczną”. Oznacza to, że opiera się ona na historycznych zbawczych czynach Boga, które są przez niego dokonywane na rzecz swego ludu²³. Natomiast religie najbliższego otoczenia Izraela złączone były z rocznym rytmem przyrody, gdzie wiodącą rolę odgrywały rytmy związane z zapewnieniem płodności na polach i w domostwach. Izrael przejął pewne zwyczaje kultyczne ze swego otoczenia, wśród których znajdowała się także i Pascha, będąca początkowo przyrodniczym świętem wędrujących nomadów, którą złączono z rolniczymi świętami Kanaanu podczas procesu osiedlania się w tym kraju²⁴.

Izrael zachował przy tym przyrodniczy charakter święta, co nie sprzeciwia się religii objawionej. Wręcz przeciwnie, Bogu jako Stwórcy i dawcy wszystkiego co istnieje w przyrodzie, należy się dziękczynienie. Jednakże wiara w JHWH opiera się przede wszystkim na doświadczeniach historycznych a nie na zjawiskach natury, dlatego też Izrael nie mógł zachować czysto naturalnego charakteru Paschy. Niejako był „zmuszony” do połączenia tego święta z jakimś wydarzeniem historycznym. Zakotwiczenie bowiem jakiegoś święta w historii tylko wówczas posiadało dla Izraela sens, kiedy historię zbawienia ciągle aktualizuje się, kiedy ciągle doświadczają się ją jako *teraźniejszość* zbawienia. Tym samym święto staje się *pamiętką* historycznie doświadczalnych zbawczych czynów Boga²⁵.

Charakter „pamiętki” (*zikkarôn*, Wj 12,14) jest bardzo widoczny w charakterze Paschy. Nie jest to jednak tylko zwykłe wspomnienie, lecz jedyne w swoim rodzaju uaktualnienie przeszłości, kiedy wydarzył się zbawczy czyn Boga: uwolnienie z niewoli egipskiej. Przez wykonywanie przypisanych do Paschy rytów obchodzący ją włączają się aktywnie i realnie w to zdarzenie zbawcze, mając udział w zbawieniu. Wiedza bowiem o przeszłości powinna pomóc przetrwać w *teraźniejszości* oraz wyjść naprzeciw nadchodzącemu czasowi „w pokoju” (*pesachim* 10,6)²⁶.

W procesie historyzacji Paschy, a także innych swych świąt, Izrael poddawał je reinterpretacji. Przy święcie Paschy ta reinterpretacja została ubogacona specyficznymi elementami, które towarzyszyły wykonaniu podniesłego rytu wieczorem przed wyjściem z Egiptu. Elementy te przedstawione są w najstarszym opowiadaniu o Passze w Wj 12,21–23.27b.29–39. Wśród nich historyzacja została zapoczątkowana z jednej strony przez wyraźne związki między ochronnym rytmem krwi i plagą śmierci pierworodnych w Egipcie (zob. Wj 12,21–23), z drugiej zaś strony przez jednorazowy charakter wymarszu Izraelitów, który łączył Paschę z wyjściem z Egiptu²⁷.

²² O związkach pierwszego patriarchy Izraela z tymi miastami oraz pielęgnowanym tam kulcie księżycy zob. J.St. Synowiec, Na początku. Wybrane zagadnienia Pięcioksięgu, Warszawa 1987, s. 75–78.

²³ G. von Rad, Teologia Starego Testamentu, Warszawa 1986, s. 93 n.

²⁴ H. Haag, jw., s. 58.

²⁵ NBL 5, kol. 754.

²⁶ D. Vetter, Das Judentum und seine Bibel. Gesammelte Aufsätze, Würzburg 1996, s. 346.

²⁷ H. Haag, jw., s. 61.

Już nawet hebrajska nazwa święta (*pesah*), która pierwotnie odnosiła się do kultycznego „przeskakiwania”, została włączona w proces reinterpretacji. Oznaczała przy tym, że JHWH ochraniając domy Izraelitów „przeskakiwał” je (Wj 12,13). Krew natomiast, którą pomazane były odrzwia, skojarzono z tym, że JHWH oszczędził Izraelitów, kiedy uderzał Egipcjan plagą śmierci pierworodnych (Wj 12,27a). Gorzkie zioła, których niegdyś używali nomadzi podczas swej uczy, odtąd kojarzyły się z gorzką niewolą egipską. Niekwaszone zaś chleby — z „chlebem upokorzenia” (zob. Pwt 16,3) oraz z pośpiechem podczas wyjścia Izraelitów z Egiptu. Wreszcie święto jest obchodzone wiosną, ponieważ Izrael wyszedł z Egiptu o tej porze roku. Rozpoczyna się natomiast nocą, gdyż nocą rozpoczął się Exodus (zob. Pwt 16,1)²⁸.

III. ŚWIĘTO TYGODNI

Po Świącie Przaśników (Wj 23,15) w starożytnym Izraelu następowało kolejne święto pielgrzymkowe — Święto Tygodni (*hag šabuôt*), którego starym określeniem jest Święto Żniw (*hag qac̄r*). Inna nazwa tego święta to Święto Pierwocin (*hag bikkūrm*) pszenicy (Wj 34,22; Lb 28,26). Jeszcze później otrzymało nazwę „święta 50. dnia” (Kpł 23,9–14), co było związane z obchodzeniem go w terminie siedmiu tygodni po Świącie Przaśników. W późniejszych księgach biblijnych (Tb 2,1; Mch 12,31 n., Dz 2,1) przetłumaczono ten zwrot na słowo greckie — πεντηκοστη²⁹.

1. Charakter święta

Święto Tygodni jest świętem typowo rolniczym, w którym wyraża się radość oraz dziękczynienie za plony. Należało w tym dniu przynieść dar dla Boga. Chodziło tu więc o złożenie Bogu w ofierze tego, co jest najlepsze z pierwocin, co wyraża się w samym nazewnictwie³⁰. Bóg Izraela był przecież właścicielem ziemi, z której zbierano plony, stąd też Święto Tygodni obchodzone było jako wielkie święto ofiarnicze³¹.

Obok wyraźnego rolniczego charakteru święta zauważyć można w nim dwie znamienne cechy: wyraźnie podkreślona relacja do Boga oraz do innych wielkich świąt rocznych, podczas których lud pielgrzymował do centralnego sanktuarium w Jerozolimie. Inną znamioną cechą Święta Tygodni jest brak jakiegokolwiek przepisu nakazującego wiernym wypełnienie jakiegoś nakazu, ponieważ ofiary z chlebów składali kapłani (Kpł 23,20). Jedynym obowiązkiem ludu związanym ze świętem było traktowanie go jako obowiązkowego dnia odpoczynku. Nadto Świętu

²⁸ Szerzej symbolikę wymienionych elementów zob. J. D r o z d, *Ostatnia Wieczerza nową Paschą*, Katowice 1977, s. 46–48, 57–64.

²⁹ NBL 11, kol. 130.

³⁰ Zobacz znaczenie słowa *bikkurim* — „pierwociny” oraz słowa *rešit* — „pierwsze i najlepsze”, które używane są w tekstach biblijnych zamiennie.

³¹ J. S c h r e i n e r, jw., s. 348.

Tygodni brakuje zakorzenienia w historii zbawienia. Występujące w Pwt 16,12 słowa: *Przypomnij sobie, żeś był niewolnikiem w Egipcie*, związane ze świętem, sugeruje, by pamiętać o potrzebujących i obcych w Izraelu; niemniej jednak nie oddziałuje teologicznie na Święto Tygodni. Mimo braku zakotwiczenia w historii zbawienia oraz obowiązkowych rytów udział w święcie był nie mniej liczny aniżeli podczas Święta Paschy czy Święta Namiotów³². Według Pwt 26,1–10 cel Święta Tygodni był inny aniżeli pozostałych izraelskich świąt rolniczych. Nie chodziło w tym przypadku tylko o ofiarowanie Bogu darów z pól w akcie dziękczynienia, lecz ważnym aspektem święta było wyznanie wiary w JHWH, który wyprowadził Izraela z Egiptu i podarował mu kraj³³. Jako święto podziękowania i dziękczynienia Bogu za plony — dary ziemi — Święto Tygodni miało charakter radosny (Pwt 16,11).

Kapłańska teologia czasów powygnaniowych interpretowała Święto Tygodni nie tylko jako dziękczynienie za plony, lecz także jako święto odnowienia Przymierza między Izraelem i JHWH. Pochodzące z tego okresu teksty biblijne mówią o *trzecim miesiącu* (Wj 19,1; 2 Krn 15,10), kiedy Bóg miał przekazać Izraelowi Torę. Targumy do wymienionych tekstów ustalają datę przekazania Tory na szósty dzień trzeciego miesiąca, czyli dokładnie na Święto Tygodni, natomiast zawarcie Przymierza — na siódmy dzień trzeciego miesiąca³⁴. W ten sposób dokonano zakotwiczenia starego święta rolniczego w historiozbowczym działaniu Boga wobec Jego ludu, chociaż stało się to bardzo późno w porównaniu np. z Paschą. Odtąd Święto Tygodni obchodzono jako dzień, w którym Izrael wspominał przekazanie Bożej woli zawartej w Prawie, zawierającym 613 nakazów i zakazów. Jednocześnie zamykał się cykl świąteczny związany z Exodusem: Pascha była jego początkiem, Święto Tygodni zaś — końcem. Pisma rabinackie wyraźnie podkreślają ten finalny charakter omawianego święta, nadając mu nazwę „święta końcowego” czy nawet „końcowego święta Paschy”. Według kalendarza rabinackiego przypadało ono szóstego dnia miesiąca *słwan*, czyli około ostatniej dekady maja według kalendarza chrześcijańskiego³⁵.

IV. ŚWIĘTO NAMIOTÓW

Najbardziej ludowym w swej wymowie oraz najbardziej radosnym wśród izraelskich świąt pielgrzymkowych było Święto Zbiorów lub Namiotów. Kpł 23,34 nazywa je „świętem dla JHWH”. Józef Flawiusz natomiast w swoich *Antiquitates* (VIII,4,1) mówi nieco przesadnie i egzaltowanie o tym święcie jako „najświętszym i największym”. Było to święto jesienne obchodzone na zakończenie zbiorów wszelkich owoców, m.in. oliwek i winogron, czym kończono rok agrarny w Izraelu.

³² D. Vetter, *Zum jüdischen Wochenfest Chag Schabuot*, w: *tenże*, *Das Judentum und seine Bibel*, Würzburg 1996, s. 355.

³³ J. Schreiner, *iw.*, s. 348.

³⁴ *TWAT* VII, kol. 1027.

³⁵ D. Vetter, *iw.*, s. 356 n.

1. Nazwa święta

W najstarszych tradycjach pentateuchalnych omawiane święto jest wspomiane jako *święto zbiorów* (Wj 34,22 — *hag ha-'asif*). Najczęściej jednak na określenie omawianego święta Biblia używa zwrotu *hag ha-ssukkot*, co jest liczbą mnogą od rzeczownika *sukkah*, spotykanego 30 razy w Starym Testamencie. Prawie połowa miejsc zawierających ten rzeczownik oznacza namiot zbudowany z gałęzi pokrytych liśćmi lub mat trzcinowych³⁶. Jeden raz *sukkah* oznacza zwykły dach z liści, gąszcz jako kryjówkę lwów (Hi 38,40). Reszta miejsc z tym rzeczownikiem łączy się ze Świętem Namiotów³⁷. Sam rzeczownik pochodzi od rdzenia *skk*, który posiada trzy znaczenia w różnych swych formach. Pierwsze z nich łączy się z ideą zamykania, osłaniania i okrywania z zamiarem utrudnienia dostępu. Znaczenie drugie rdzenia *skk* mówi o tkaniu, formowaniu. Trzecie zaś znaczenie, występujące tylko w formie *hifil*, mówi o okrywaniu, osłanianiu, pokrywaniu. To ono łączy się znaczeniowo z rzeczownikiem *sukkah* związanym ze Świętem Namiotów³⁸.

2. Pochodzenie święta i jego charakter

Święto Namiotów wyłoniło się ze staroizraelskiego święta jesiennego, kiedy uprzątnięte zostały z wszelkich plonów *klepiska i tlocznie* (zob. Pwt 16,13)³⁹. Stąd też niektórzy komentatorzy *Księgi Kapłańskiej* mówią o kananejskim pochodzeniu święta⁴⁰. Trudno jednak na podstawie skąpych wiadomości zawartych w Starym Testamencie dokładnie określić jego charakter oraz pochodzenie. Wysuwano przy tym rozmaite hipotezy, które łączyły Święto Namiotów z kultem Adonisa/Ozyrysa lub Bachusa. Inna hipoteza mówiła o wyłonieniu się omawianego święta z teoretycznego „święta namiotów” wędrownych nomadów bądź łączyła je ze świętem odnowienia Przymierza z czasów przedpaństwowych Izraela. W Święcie Namiotów należy jednak bardziej dopatrywać się związków między jakimś nieznanym bliżej świętem jesiennym i świętem Nowego Roku, aniżeli między odległymi od siebie zwyczajami pielęgnowanymi w rozmaitych kręgach kulturowych⁴¹.

Jak poprzednie dwa wielkie święta, tak i Święto Namiotów miało bardzo radosny charakter. Nastrój ten spowodowany był przede wszystkim podziękowaniem za zebranie obfitych plonów, będących widocznym znakiem błogosławieństwa JHWH oraz za szczęśliwe zakończenie starego roku. Do okazywania radości wzywani byli wszyscy uczestnicy święta. W takiej atmosferze wybiegano jednocześnie z nadzieją ku przyszłości. Tak zatem święto końcowe musiało stać się świętem nowego roku, na które gromadzono się w sanktuarium⁴². W wyniku

³⁶ A. Alt, *Zelte und Hütten*, FS F. Nötscher, Bonn 1950, s. 23.

³⁷ Kpł 23,34; Pwt 16,13.16; 31,10; 2 Krn 8,13; Za 14,16.18.19; Ezd 3,4; Ne 8,14.

³⁸ TWAT V, kol. 839 n.

³⁹ W.H. Schmidt, *Alttestamentlicher Glaube in seiner Geschichte*, Neukirchen – Vluyn 1979, s. 121.

⁴⁰ Tak np. W. Kornfeld, *Levitikus*, Würzburg 1983, s. 94.

⁴¹ TWAT V, kol. 849 n.

⁴² J. Schreiner, *iw.*, s. 350.

reformy deuteronomicznej przeprowadzonej przez króla Jozjasza, Święto Namiotów zaczęto obchodzić na wzór Paschy w centralnym sanktuarium Izraela, jakim była świątynia jerozolimska (zob. Pwt 16,13).

Zasadniczą treścią teologiczną święta było królowanie JHWH nad Izraelem, innymi narodami i całym światem. Podkreślano także przy tym swoistość i przeznaczenie Izraela oraz prawomocność porządku religijnego i politycznego⁴³. Otrzymując błogosławieństwo JHWH w podarowanym przez Niego kraju radowano się we wspólnocie zapamiętując polecenia Boga.

Święto Namiotów, podobnie jak Pascha oraz Święto Tygodni, z biegiem czasu zostało związane z wydarzeniami zbawczymi odniesionymi do Izraela. Podstawowym zaś było wspomnianie wędrówki Izraelitów przez pustynię do Ziemi Obiecanej. Na wygnaniu babilońskim doszedł do niego aspekt pokuty i pojednania (zob. Ez 45,25). Przepisy kultyczne *Księgi Liczb* odnoszące się do Święta Namiotów (Lb 29,12–38) podkreślają pokutną funkcję ofiar, których składano znaczenie więcej niż podczas innych świąt. Dodatek redakcyjny pochodzący z tradycji P w Kpł 23,39–44 połączył rolniczy charakter Święta Namiotów z wędrówką przez pustynię ku ziemi obiecanej⁴⁴.

W czasach perskich, po powrocie z niewoli babilońskiej, kiedy przemożny wpływ na religijne obyczaje Izraela miały dwie wielkie postacie — Ezdrasz i Nehemiasz, do wymowy Święta Namiotów doszedł nowy aspekt — Tora. Zwyczaj odczytywania Prawa izraelskiego podczas święta został zapoczątkowany w czasie uroczystego zgromadzenia powygnaniowej gminy w Jerozolimie właśnie w Święto Namiotów. Wówczas pisarz Ezdrasz, stojąc na podwyższeniu, odczytał przed zgromadzonymi przed Bramą Wodną *Księgę Prawa Bożego* (zob. Ne 8,1–12). W czasach dominacji perskiej Tora, która została wówczas uporządkowana tworząc swego rodzaju kanon ksiąg świętych, uchodziła za prawo państwowe, którym kierowali się nie tylko Żydzi, lecz brano było pod uwagę także przez władze perskie⁴⁵.

Święto Namiotów kończyło się okazywaniem radości z Tory (*simhat tôrah*). To dodatkowe święto obchodzono 23. *tišri*. Tego dnia kończył się roczny cykl czytania Tory, podzielonej na 54 rozdziały (*parašôt*) w synagogach. Odprawiany w tym dniu zwyczajowy taniec z uroczystie przystrojonym zwojem Tory ukazywał radość i zapał związane z jej studiowaniem⁴⁶.

Święto Namiotów od samego początku po dzień dzisiejszy posiada charakter rolniczy. Niewłaściwe zatem byłoby przypisywać mu jakieś inne pochodzenie odsuwając podstawowy aspekt w cień. Dopiero wtórnie umiejscowiono to święto w historii Izraela, mianowicie połączono je z wędrówką przez pustynię.

⁴³ Podobne aspekty można zauważyć w babilońskim święcie nowego roku; K. van der Toorn, The Babylonian New Year Festival. New Insight from the Cuneiform Texts and their Bearing on Old Testament Study, *VTS* 43(1991), s. 339.

⁴⁴ W. Kornfeld, *ibid.*, s. 95.

⁴⁵ I. Müllner, P. Dschulnigg, *ibid.*, s. 47.

⁴⁶ Tamże, s. 48.

ZAKOŃCZENIE

Ukazane wyżej trzy wielkie święta pielgrzymkowe należały w starożytnym Izraelu do najważniejszych punktów czasowych, które wyznaczały rytm całego roku. Nie tylko z tego powodu, że „odmieniały” na swój sposób zwykłą codzienność, lecz przede wszystkim ze względu na treść, jaką ze sobą niosły. Uprzymiały bowiem je obchodzącym wielkie czyny JHWH, które działy na rzecz swego ludu. I chociaż pierwotnie święta te nie wyrosły z wiary Izraela, niemniej jednak zostały doskonale do niej adoptowane. Uwidacznia się w tym procesie charakterystyczna cecha kultu izraelskiego, który mógł być podobny do kultu innych religii, a nawet zapożyczony od nich. Ważne było jednak znaczenie, jakie otrzymywały poszczególne rytzy, a te były nacechowane religijnymi treściami wiary Izraela. Kult izraelski nie był wyrazem różnorodnych mitów, lecz przede wszystkim hołdem składanym przez człowieka osobowemu Bogu, który zawarł Przymierze ze swym ludem i pozostaje mu wierny do końca⁴⁷.

GESCHICHTSERLÖSENDER CHARAKTER ISRAELISCHER PILGERFEIERN

ZUSAMMENFASSUNG

Die drei großen Wahlfahrtsfeste: Massot-, Wochen- und Laubhütten-Fest gehörten im alten Israel zu den wichtigsten Zeitpunkten, die den Rhythmus des ganzen Jahres bestimmten. Nicht nur, weil sie auf ihre Weise den Alltag änderten, sondern vor allem wegen ihres Inhalts. Den Feiernden vergegenwärtigten die Feste große Taten JHWH, die er seinem Volke getan hat. Obwohl die oben erwähnten Feste ursprünglich nicht dem Glauben Israels entsprossen sind, wurden sie sehr gut an ihn angepasst. In diesem Prozess erscheint das spezifische Merkmal israelitischen Kultes, der dem Kult der Nachbarreligionen ähnlich sein konnte oder sogar von ihnen entlehnt. Wichtig dabei war die Bedeutung, welche einzelne Riten bekamen, die sich mit religiösen Inhalten des Glauben Israels abzeichneten. Denn israelitischer Kult war kein Ausdruck der Mythen, sondern vor allem eine Huldigung des Menschen an den persönlichen Gott. Dem Gott, der den Bund mit seinem Volk geschlossen hat und ihm treu bleibt bis zum Ende.

⁴⁷ R. de Vaux II, jw., s. 86, 367.